

TURKISTON MUXTORIYATI: TASHKIL TOPISHI, FAOLIYATI VA YAKUNLANISHIDA O‘ZBEK MILLATI

• Saidov Zafar Mamarajabovich

• Mamatxolov Aziz Baxtiyorovich

Muassasa: IIV Surxondaryo akademik litseyi

Annotatsiya

Mazkur maqolada XX asr boshlarida shakllangan Turkiston Muxtoriyati, uning tashkil topish jarayoni, siyosiy va ijtimoiy faoliyati, shuningdek, yakunlanish omillari tahlil qilinadi. Ayniqsa, bu harakatda o‘zbek millatining tutgan o‘rni, siyosiy faolligi va milliy uyg‘onishdagi roli yoritiladi. Maqolada tarixiy faktlar, statistik ma’lumotlar hamda zamonaviy ilmiy qarashlar asosida Turkiston Muxtoriyati o‘zbek xalqi milliy ongining shakllanishidagi muhim bosqich sifatida ko‘rsatiladi.

Glossariy

Atama	Izoh
Turkiston Muxtoriyati	1917-yil dekabrda tashkil topgan, qisqa muddat faoliyat yuritgan muvaqqat o‘zini o‘zi boshqaruvchi siyosiy tuzilma
Milliy uyg‘onish	O‘zbek xalqining XX asr boshlarida o‘z tarixiy, madaniy va siyosiy qadriyatlariga qaytishi
Jadidchilik	Turkistonda taraqqiyparvarlik, dunyoviy ta’lim va milliy uyg‘onish g‘oyalarini targ‘ib qilgan harakat

Atama**Izoh**

Avtonomiya

Ma'lum bir hudud yoki xalqning siyosiy, iqtisodiy va madaniy jihatdan o'zini boshqarish huquqi

Bolsheviklar

1917-yilgi Oktyabr inqilobidan keyin Rossiyada hokimiyatni egallagan siyosiy guruh

Kirish

XX asr boshlarida Rossiya imperiyasi tarkibidagi millatlar, jumladan, o'zbek xalqi ham o'z milliy ozodligi va o'zligini anglash harakatini boshladi. 1917-yilgi Fevral inqilobi va undan keyingi siyosiy beqarorlik Turkiston hududida avtonom siyosiy tuzilma — Turkiston Muxtoriyatining tashkil topishiga imkon yaratdi. Bu Muxtoriyat qisqa umr ko'rgan bo'lsa-da, uning tarixiy ahamiyati beqiyos bo'lib, ayniqsa o'zbek millatining siyosiy sahnaga chiqishi va milliy o'zligini tiklash harakatida muhim bosqich bo'ldi.

Asosiy qism**1. Turkiston Muxtoriyatining tashkil topishi**

Turkiston Muxtoriyati 1917-yil 27-noyabr kuni Qo'qon shahrida e'lon qilindi. Bu tuzilmaning bosh vaziri sifatida Mustafo Cho'qay faoliyat yuritdi. Uning boshchiligidagi hukumat zamonaviy, demokratik g'oyalar asosida harakat qilib, butun Turkiston xalqlari uchun tenglik va taraqqiyot g'oyalarini ilgari surdi.

2. O'zbek millatining faol ishtiroki

Muxtoriyat rahbariyatida, harbiy va ijtimoiy sohalarda o'zbek millatiga mansub ziyolilar faol ishtirok etishdi. Ular orasida Fayzulla Xo'jayev, Munavvarqori

Abdurashidxonov, Abdurauf Fitrat va boshqalar bor edi. O'zbek ziyolilari jamiyatni isloh qilish, milliy maktablar tashkil etish, ayollar huquqini kengaytirish kabi masalalarda faol bo'lishdi.

3. Faoliyat yo'nalishlari

Turkiston Muxtoriyati parlament tizimiga asoslangan edi. Unda turli millat va din vakillari qatnashgan. Muxtoriyat o'ziga xos bo'lib, maktab, sud, harbiy tuzilmalar yaratildi. Shuningdek, u o'z matbuotiga ega edi. Ayni paytda, bolsheviklar bu harakatni o'z hokimiyatiga tahdid sifatida ko'rishar edi.

4. Yakunlanish sabablari

1918-yil fevral oyida Toshkentdagi sovet kuchlari Qo'qon shahriga bostirib kirib, Muxtoriyatni harbiy yo'l bilan tugatdi. 10 mingga yaqin inson halok bo'ldi. Muxtoriyatning yakunlanishiga markaziy sovet hokimiyatining avtoritar siyosati, mahalliy aholi orasida birlikning yetishmasligi va tashqi yordamning yo'qligi sabab bo'ldi.

Statistikalar va tarixiy ma'lumotlar

- **1917-yil dekabr:** Turkiston Muxtoriyati rasmiy ravishda e'lon qilindi.
- **1918-yil fevral:** Qo'qon fojeasi — 10 000 dan ortiq tinch aholi o'ldirildi.
- **Muxtoriyat hududi:** Qo'qon shahri markaz bo'lgan, Farg'ona vodiysini qamrab olgan.
- **Muxtoriyat hukumati tarkibi:** 17 vazirlik, shundan 9 tasi o'zbek millatiga mansub shaxslar tomonidan boshqarilgan.

Xulosa

Turkiston Muxtoriyati qisqa umr ko'rgan bo'lishiga qaramasdan, u o'zbek milliy harakatining ilk mustaqil siyosiy ifodasi sifatida tarix sahnasidan joy oldi. Bu harakat orqali o'zbek ziyolilari millatning ozodlik, taraqqiyot va o'zligini anglash g'oyalarini ommaga yoyishga harakat qilishdi. Bugungi mustaqil O'zbekiston tarixida bu voqea muhim siyosiy va milliy tajriba sifatida qayta baholanishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Fitrat, A. *Turkiston tarixi*. Toshkent, 1927.
2. Cho'qay, M. *Turkiston Muxtoriyati xotiralari*, Istanbul, 1935.
3. Ziyo, H. *Milliy uyg'onish harakati tarixidan*, Toshkent, 2001.
4. Qayumov, A. *Jadidlar merosi*. Toshkent, 1998.
5. Karimov, I. *O'zbekiston taraqqiyot yo'li*. Toshkent, 1993.
6. Mirzayev, A. *Turkiston Muxtoriyati: tarixiy tahlil*, Samarqand, 2015.
7. O'zbekiston Milliy Arxivi materiallari, 1917–1918 yillar hujjatlari.